

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 23.02.2018

Kabul Tarihi: 08.04.2018

Sayfa: 61-66

ISSN: 2147-8872

ERZİNCAN REFAHİYE AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

N. Fahri Taş*
Arzu S. Ertane Baydar**
Turgut Baydar***

ÖZET

12 Temmuz 1932'de bugünkü adıyla Türk Dil Kurumunun kurulmasından hemen sonra ülkemizde derleme çalışmaları başlamış, bugün elimizde bulunan *Derleme Sözlüğü* hazırlanmış ve bunun yanı sıra yapılan ağız çalışmaları hız kazanmıştır. Ne var ki bu durum, Türkiye Türkçesi ağızlarının dil malzemesinin tam olarak kayıt altına alındığı anlamına gelmemektedir. *Derleme Sözlüğü*nde Türkiye Türkçesi ağızlarının dil malzemesinin tamamı yer almadığı gibi herhangi bir kelimenin karşısında yazan anlamlarda eksiklik / farklılık da olabilmekte; bunun yanı sıra aynı kelimenin geçtiği bazı yörelere de *Derleme Sözlüğü*nde gönderme yapılmamış olabilmektedir. Tüm bunlar da ülkemizdeki derleme faaliyetinin son bulmadığını ve *Derleme Sözlüğü*ne katkıların olacağını göstermektedir.

Eldeki yazıda Erzincan Refahiye ağızında geçen ancak *Derleme Sözlüğü*ne hiç girmemiş, yöre ağızında farklı anlamda kullanılan ya da sözlükte olup da Erzincan ağızlarına gönderme yapılmayan kelimeler anlamlarıyla birlikte dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Türkiye Türkçesi ağızları, Erzincan, Refahiye.

* Prof. Dr. Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Öğretim üyesi, nftas@erzincan.edu.tr

** Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0001-8025-0146, arzusmabaydar@windowslive.com

*** Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0001-8349-5050, turgutbaydar@windowslive.com

**CONTRIBUTION TO THE COMPILATION DICTIONARY OF THE
ERZINCAN REFAHIYE DIALECT**

ABSTRACT

Immediately after the establishment of the Turkish Language Institution in the name of today on July 12, 1932, compilation studies started in our country and the Dictionary of Compilation was prepared today and besides this, the oral studies which have been made have accelerated. However, in this case, Turkey does not mean exactly the recorded material of Turkish dialects of the language. As the assembly language dictionary in Turkey take place all materials in the assembly of Turkish dialects dictionary by lack of meaning in the face of any word / differences also become; as well as some regions where the same sheen passes. All this shows that the compilation activity in our country is not over and that it will contribute to the Compilation Glory.

In the handwritten article Erzincan has been presented carefully with the meanings of words that pass in the mouth of Refahiye but have never entered the Compilation Dictionary and are used in different meanings in the region or in the dictionary and not referred to the Erzincan dialects.

Key Words: dialects, Turkey Turkish dialects, Erzincan, Refahiye.

Giriş

Türkiye’de yapılan ağız çalışmaları hatırı sayılır bir seviyeye ulaşmıştır. Amatörce yapılan derlemeler yanında lisans ve lisansüstü seviyelerdeki öğrenciler tarafından yapılan tezlerde ve doktora sonrası yapılan çalışmalarda Türkiye Türkçesi ağızları pek çok yönden ele alınmış ve bunların pek çoğu yayımlanarak ilgililerin dikkatlerine sunulmuştur.

12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasının ardından 21 Kasım 1932’de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen talimatname ile derleme çalışmaları başlamıştır.¹ O günden bugüne *Derleme Sözlüğü*nden tutun da Türkiye Türkçesi ağızlarındaki fiilimsi eklerine, isim çekim eklerine, ünlemlere varıncaya kadar çalışmalar yapılmıştır. Hatta bu çalışmalar sadece Türkiye Türkçesi ağızlarıyla sınırlı kalmamış; bir şekilde Türkiye’ye gelmiş ya da gelmek zorunda bırakılmış soydaşlarımızın ağızlarına kadar derlenmiş; *Osmaniye Tatar Ağızından tutun da Eskişehir ve Yöresi Kırım Tatar Ağızına* kadar çalışılmıştır.

Tüm bunların yapılmış olması ağızlar ile ilgili yapılacak her şeyin yapıldığı, artık bu konuda yapılacak bir şeyin kalmadığı anlamına gelmemektedir. Yapılacak çok şey vardır ve bu konuda da hızlı davranmak gerekmektedir. İletişim çağı denilen bu devirde ağız özellikleri yerlerini standart dile daha hızlı bir biçimde bırakmaktadır. Derleme yapılmamış yörelerden metin derlenmesi, *Derleme Sözlüğü*nde madde başı yapılmış ancak söz konusu kelimenin yöresi ve anlamlarında eksik olanların tamamlanması ve bunların neticesinde de henüz

¹ bk. Şükrü Halûk Akalın (2002), “Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.: 607, Temmuz, Ankara: TDK Yay., s.1-58

hazırlanamamış olan Türkiye Türkçesi ağızlarının bir atlasının ortaya konulması gerekmektedir.

Derleme yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiği, derlemenin nasıl yapılması gerektiği konularında araştırmacıların önerileri vardır ve bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Uzman yetiştirme, bibliyografya hazırlama, derleme-inceleme çalışmaları, karşılaştırılmalı çalışmalar, ağızların sınıflandırılması, gramer.² Ağız araştırmalarındaki sorunlar da Karahan tarafından şu şekilde sıralanmıştır: *eğitimsizlik veya eğitim eksikliği, yöntemsizlik ve yöntem dışı uygulamalar, teknolojik gelişmeleri izlemede gecikme, çevriyazi sistemindeki çok seslilik, iletişim eksikliği, bazı genel isimlendirmelerde belirsizlik* (Karahan 2011: 327-333).

Eldeki yazıda Erzincan Refahiye ağzından tespit ettiğimiz *Derleme Sözlüğü*nde geçmeyen kelimeleri anlamlarıyla dikkatlere sunduk. Kelimelerden tanımlayabildiklerimizi anlamlarının yanında eğik yazıyla verdik.

*Erzincan ve Yöresi Ağızları*³ ismiyle Erzincan ağızları çalışılmış ve bu çalışma yayımlanmıştır. Ancak bir çalışmanın bir ilin ağızlarındaki tüm kelimeleri içine alması elbette beklenemez. Sadece bu çalışmayla değil, diğer derlemelerle de Erzincan ve yöresi ağızlarından *Derleme Sözlüğü*ne kelimeler girmiştir. Ancak bunlar da yeterli olamamıştır. Bu da doğaldır. Bu durum, her şehir ve her yöre için geçerlidir. Çünkü nasıl bir roman ya da bir başka tür kitap bir dilin bütün kelime / kelime grubu ve özelliklerini içinde barındıramazsa bir yöre için yapılan ağız çalışması da söz konusu yörenin tüm dil malzemesini ortaya koyamaz.

Burada dikkat edilmesi gereken bir durum da herhangi bir kelimenin *Derleme Sözlüğü*nde etiketlenmiş olmasının o kelimeyle ilgili her şeyin tamamlandığı anlamına gelmediğidir. Çünkü *Derleme Sözlüğü*nde verilen herhangi bir kelimenin anlamı bir diğer yöredekinin anlamından farklı ya da eksik olabilmektedir. Yine *Derleme Sözlüğü*nde bir kelime ilgili bir ya da birkaç yöre kaynak gösterilmiştir. Ancak başka yörelerde de aynı kelime aynı anlamda geçmesine rağmen söz konusu yöreye gönderme yapılmamıştır. Bu nedenle de biz, çalışmada topladığımız malzemeyi sadece *Derleme Sözlüğü*nde olmayan kelimeler diye değerlendirmedik; bunun yanı sıra *Derleme Sözlüğü*nde farklı ya da değişik anlamda geçen ve Erzincan ağzına gönderme yapılmayan kelimelere de dikkat ettik. Yani eldeki yazıda bir kelimeyi üç aşamada değerlendirdik ve bunu da kelimenin yanında parantez içinde belirttik. Bizim tespit ettiğimiz kelimeler Erzincan ili Refahiye ilçesi ağzından *Derleme Sözlüğü*ne elbette bir katkıdır; ancak bu kelimeler ile Refahiye ağzındaki tüm kelimelerin etiketlendiği iddiasında da asla değiliz.

arusta: (DS'de yok) İşlenmemiş arazi.

aylaz: (DS'de yok) İşsiz, güçsüz; işi olmayan (kimse).

bacut: (DS'de farklı anlamda) Nohut, fasulye gibi taneli bitkilerin sıralanan tanelerinin dış kısmındaki zarımsı muhafaza. *Nohut daha bacutlanmamış.*

² bk. Leylâ Karahan (2011), *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yay., s.320-326

³ bk. Mukim Sağır (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, Ankara: TDK Yay.

- bıgı:** (DS’de yok) Dostum, arkadaşım anlamında samimiyet bildiren bir hitap.
- burhey:** (DS’de yok) 1. Sakat, engelli. 2. Cin çarpmış gibi görünen.
- burkmak:** (DS’de farklı anlamda) İğdiş etmek. *Sürüdeki koçları burktuk.*
- cibbidik:** (DS’de yok) Saklambaç. *Çocuklar cibbidik oynuyorlar.*
- ciciklik:** (DS’de yok) Sütyen.
- cingit:** (DS’de farklı anlamda) Sıra dışı sesi ve yürüyüşü olan.
- çarpaz:** (DS’de yok) Çatallı iğne.
- çeğert:** (DS’de yok) Tahılların ekildikten sonra ilk filizlerinin görünme hâli.
- çırpıh:** (DS’de yok) Evlerin dış kısımlarının boyanmasında kullanılan beyaz, sarı, kahverengi toprağın su ile karıştırılarak elde edildiği malzeme.
- çipar:** (DS’de Erzincan geçmiyor.) Yüz, çehre.
- çörçöp:** (DS’de yok) Kurumuş küçük ağaç dalları, ot parçacıkları.
- gama:** (DS’de farklı anlamda) Hançer.
- gıcılamak.** (DS’de farklı anlamda) Kağnı milinin çıkardığı kesintisiz ses.
- gö geçemen:** (DS’de yok) Sırtı mavi renkli, büyük kertenkele.
- gurmut:** (DS’de yok) Salkım şeklinde meyve veren bir ağaç türü.
- hümen** (DS’de yok) Kaçıp kovalama, kovalamaca oyunu.
- incirhopu:** (DS’de yok) Menekşenin toprak altındaki yumrusu.
- kamut:** (DS’de yok) Toprak altında kalan bir bitkinin dışı siyah, içi beyaz yumrusu.
- karamando:** (DS’de yok) Siyah renkli, kalitesiz kumaş. *Karamandodan pantolon dikilmez.*
- kekire:** (DS’de farklı anlamda) Tatlı bir yabanî ot. *Kekireler de bu sene erken oldu.*
- kistik:** (DS’de yok) Köstebek görünüşlü kişi.
- koşalaşmak:** (DS’de yok) Birlikte iş yapmak veya birlikte aynı türküyü söylemek.
- kotman:** (DS’de yok) Çirkin vücutlu.
- kösey:** (DS’de farklı anlamda) Tam olarak yanmamış; ama yanmaya da devam eden odun.
- kuccul:** (DS’de yok) Cins bir köpek türü.
- kuruh:** (DS’de yok) Eşek yavrusu, sıpa.
- lap:** (DS’de farklı anlamda) Mumlu bez.
- mangür:** (DS’de yok) Hayvanları bağlamada kullanılan “U” şeklinde ağaç.

mezük (DS'de yok) Bağlandığında düğümün çözülmemesi için kayış veya ipin baş kısmına geçirilen ağaç kama.

oğ: (DS'de Erzincan geçmiyor.) İyi, güçlü, sıhhatli; her işi yolunda olan.

pardüş: (DS'de yok) Ekmek pişirilmeye başlamadan önce fırının zemininin temizlenmesinde kullanılan bez.

peşik: (DS'de farklı anlamda) Bele bağlanan üçgen şeklinde kadın elbisesi aksesuarı. *Elbisesinin üzerine bağladığı peşik çok yakışmış.*

saya: (DS'de farklı anlamda) Yılbaşı gecesi gençlerin evlerden bahşiş topladıktan sonra oynadıkları oyun. *Köyün gençleri geç saatlere kadar saya oynadılar.*

şefre: (DS'de yok) Küçük vadi. *Yağmurdan sonra şefre çok güzel görünür.*

şişon: (DS'de yok) Çorap üzerine giyilen kısa çorap.

tabdama: (DS'de yok) İçli çörek. *Tabdamalar bu sefer daha lezzetliydi.*

tahturemen: (DS'de yok) Evlerde iki duvar uzunluğunda bir metre eninde oturulacak tahta sedir. *Odadaki tahturemenden de sesler gelmeye başlamış.*

tırşa: (DS'de yok) İnce et dilimi, kurutulmuş et.

zotlu: (DS'de yok) Güçlü, kuvvetli.

zülbiye: (DS'de farklı anlamda) Lâcivert renkli bir tür meyve.

Sonuç

Erzincan Refahiye ağzından tespit ettiğimiz 43 (kırk üç) kelimedenden 30 (otuz) tanesi *Derleme Sözlüğü*nde hiç geçmemektedir.

Bu kelimelerden 11 (on bir) tanesi *Derleme Sözlüğü*nde verilen anlamların dışında, farklı bir anlamda geçen kelimelerdir.

Diğer 2 (iki) kelime de *Derleme Sözlüğü*nde madde başı yapılan, ancak Erzincan'a gönderme yapılmayanlardır.

Kaynakça

Akalın, Şükrü Halûk (2002), "Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.: 607, Temmuz, Ankara: TDK Yay., s.1-58

Cankaya, Mahir (2013), "Erzincan Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9 Summer, p.899-910, Ankara-Turkey

Derleme Sözlüğü I-XII (1993), 2. bs., Ankara: TDK Yay.

Kalay, Emin (1997), "Edirne İli Ağzlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar - I", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.: 547, Şubat, Ankara: TDK Yay., s.25-33

Karahan, Leylâ (2011), *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yay., s.320-326;327-333

Koraş, Hikmet (2002), “Derleme Sözlüğüne İlaveler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.: 12, Güz, s.171-208

Sağır, Mukim (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, Ankara: TDK Yay.